

УДК 159.9:364.62-056.26]:378-056.26

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2025-1-13>

Аліме Маметівна ОСМАНОВА,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології та соціології
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
E-mail: uskut84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7180-8176

Тетяна Сергіївна ОСТРЯНКО,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри здоров'я людини
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
E-mail: ostryanko_ts@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2402-7203

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА РЕАБІЛІТАЦІЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. Вступ. Стаття присвячена дослідженню соціально-психологічної підтримки та реабілітації здобувачів вищої освіти з інвалідністю в умовах освітнього середовища. Розглянуто особливості адаптації цих осіб до навчального процесу, а також методи психологічного супроводу, спрямовані на подолання соціальних та емоційних бар'єрів.

Інклюзивна освіта сприяє соціальній інтеграції осіб з інвалідністю, однак її ефективність значною мірою залежить від рівня соціально-психологічної підтримки. Недостатня увага до цього аспекту може ускладнити процес адаптації до освітнього середовища, що впливає на рівень академічних досягнень та психоемоційний стан здобувачів вищої освіти з інвалідністю. Вивчення ефективних підходів до підтримки таких здобувачів дає змогу визначити ключові моменти під час організації освітнього процесу.

Метою статті є дослідження соціально-психологічної підтримки студентів з інвалідністю в умовах вищої освіти, зокрема вивчення ефективних методів психологічної реабілітації та соціальної адаптації, які сприяють успішній інтеграції студентів у освітнє середовище.

Наукова новизна. Досліджено вплив соціально-психологічної підтримки на психоемоційний стан здобувачів, їхню соціальну адаптацію та навчальні досягнення. Визначено основні компоненти реабілітаційної роботи, що знижують стрес і психологічні бар'єри, покращують взаємодію з іншими здобувачами вищої освіти.

Висновки. Комплексна соціально-психологічна підтримка є ключовим елементом адаптації здобувачів вищої освіти з інвалідністю. Вона включає психологічний супровід, менторство, використання адаптивних технологій та сприяння соціальній активності. Інклюзивна освіта має забезпечувати не лише архітектурну доступність, але й умови для повноцінної участі здобувачів з інвалідністю у всіх аспектах академічного життя, що знижує стигматизацію та покращує психологічний клімат.

Ключові слова: соціально-психологічна підтримка, здобувачі вищої освіти з інвалідністю, інклюзивна освіта, психологічний супровід, соціальна адаптація, психологічна реабілітація.

Alimie Mametivna OSMANOVA,
Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Psychology and Sociology,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
E-mail: uskut84@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7180-8176

Tetiana Serhiivna OSTRIANKO,
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Human Health
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
E-mail: ostryanko_ts@ukr.net
ORCID: 0000-0002-2402-7203

SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT AND REHABILITATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WITH DISABILITIES

Abstract. Introduction. The article is devoted to the study of social and psychological support and rehabilitation of higher education students with disabilities in the educational environment. The features of these individuals' adaptation to the educational process are examined, as well as methods of psychological support aimed at overcoming social and emotional barriers.

Inclusive education promotes the social integration of people with disabilities; however, its effectiveness largely depends on the level of social and psychological support. Insufficient attention to this aspect may complicate the process of adaptation to the educational environment, which in turn affects the academic achievements and psycho-emotional state of higher education students with disabilities. Studying effective approaches to supporting such students allows for identifying key aspects in organizing the educational process.

The aim of the article is to explore the social and psychological support of students with disabilities in higher education, particularly by studying effective methods of psychological rehabilitation and social adaptation that contribute to the successful integration of students into the educational environment.

Scientific novelty. The impact of social and psychological support on the psycho-emotional state of students, their social adaptation, and academic achievements has been studied. The main components of rehabilitation work that reduce stress and psychological barriers and improve interaction with other higher education students have been identified.

Conclusions. Comprehensive social and psychological support is a key element in the adaptation of higher education students with disabilities. It includes psychological support, mentoring, the use of adaptive technologies, and the promotion of social activity. Inclusive education should provide not only architectural accessibility but also conditions for the full participation of students with disabilities in all aspects of academic life, thereby reducing stigmatization and improving the psychological climate.

Key words: social and psychological support, higher education students with disabilities, inclusive education, psychological support, social adaptation, psychological rehabilitation.

Вступ. У сучасному суспільстві, орієнтованому на реалізацію принципів рівних можливостей та інклюзивності, особливої уваги набуває проблема забезпечення ефективної соціально-психологічної підтримки та реабілітації осіб з інвалідністю. У процесі розвитку та формування особистості важливим етапом є здобуття освіти. Однак для здобувачів вищої освіти з інвалідністю цей процес часто супроводжується соціальними та психологічними труднощами. Тому важлива роль у подоланні зазначених бар'єрів полягає у забезпеченні соціально-психологічної підтримки та реабілітації здобувачів вищої освіти.

Актуальність проблеми. Питання соціально-психологічної підтримки здобувачів вищої освіти з інвалідністю в умовах сьогодення набуває все більшого значення у контексті забезпечення рівних умов та створення рівних можливостей для навчання та самореалізації. Відповідно до Закону України «Про освіту» [7], одним з ключових завдань освітньої політики є створення сприятливих умов для навчання осіб з особливими освітніми потребами, що включає психологічний супровід, соціальну інтеграцію та адаптацію до освітнього середовища. Особа з особливими освітніми потребами – це особа з інвалідністю, яка потребує додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти [6].

Аналіз статистичних даних Міністерства освіти і науки України свідчить про поступове зростання кількості здобувачів освіти з інвалідністю у закладах освіти, що актуалізує необхідність розроблення комплексних реабілітаційних програм та систем підтримки. Проте, як зазначають вітчизняні дослідники (А. Аріщенко [1], Г. Нестеренко [5], Г. Шевчук [10]), значна частина здобувачів вищої освіти з інвалідністю стикається з численними бар'єрами, зокрема обмеженням доступу до матеріально-технічних ресурсів, труднощами в соціальній інтеграції та підвищеним рівнем психоемоційного напруження. Це підтверджують і результати міжнародних досліджень, згідно з якими студенти з інвалідністю часто відчують соціальну ізоляцію, академічну нерівність та психологічний дистрес [17].

Досвід країн Європейського Союзу демонструє ефективність міждисциплінарного підходу до соціально-психологічної підтримки здобувачів вищої освіти з інвалідністю, який базується на інтеграції освітніх, психологічних та медико-соціальних стратегій реабілітації [18]. Зокрема, у країнах Скандинавії впроваджуються спеціальні програми супроводу, що включають індивідуальне консультування, менторство та адаптивні освітні технології, спрямовані на поліпшення навчального процесу та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю [12].

Дослідження проблеми соціально-психологічної підтримки та реабілітації здобувачів вищої освіти з інвалідністю має велике теоретичне та практичне значення, оскільки спрямоване на

розроблення ефективних механізмів забезпечення рівного доступу до освіти, психоемоційного благополуччя та соціалізації. Подальше дослідження цієї тематики дасть змогу розширити наукові уявлення про оптимальні моделі психологічної підтримки здобувачів вищої освіти з інвалідністю та сприятиме вдосконаленню державної політики у сфері інклюзивної освіти. Водночас це включає теоретичне осмислення інклюзії як соціального процесу та виявлення факторів, які сприяють чи перешкоджають успішній адаптації здобувачів вищої освіти з інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження у сфері соціально-психологічної підтримки та реабілітації здобувачів вищої освіти з інвалідністю демонструє тенденцію до активного розвитку інклюзивних освітніх середовищ та покращення умов для осіб з інвалідністю в університетах. Зокрема, вивчаються аспекти психологічного супроводу, соціалізації та адаптації студентів з інвалідністю, а також роль інклюзивних стратегій на різних етапах їхнього навчання. Останні публікації акцентують увагу на необхідності впровадження інклюзивних освітніх стратегій, які враховують різноманітні потреби студентів з інвалідністю, зокрема фізичні, психічні, фізичні, соціальні аспекти.

Вагомим напрямом є вивчення доступності психологічної підтримки студентів з інвалідністю, зокрема щодо покращення їхнього психологічного благополуччя та адаптації до навчального середовища. Дослідження показують, що надання професійної психологічної допомоги є необхідним для того, щоб уникнути можливих психологічних проблем, зниження рівня маргіналізації, стресу, а також сприяти розвитку емоційної стійкості та самовизначення [14].

В окремих працях зосереджується увага на створенні багатфункціональних програм підтримки, які спрямовані на вирішення академічних, емоційних, особистих проблем студентів з інвалідністю в освітніх онлайн-середовищах [11].

Дослідження міжнародного досвіду підтверджують наявність прикладів ефективної підтримки студентів з інвалідністю через адаптовані курси, що включають академічну та емоційну підтримку, яка є важливою частиною соціально-психологічної підтримки [14]. Адаптовані курси допомагають студентам з інвалідністю інтегруватися в освітнє середовище, зменшити стрес, що підвищує рівень якості їхнього життя.

Інноваційні технології також відіграють важливу роль у підтримці студентів з інвалідністю. Сучасні дослідження фокусуються на використанні адаптивних технологій та засобів, що забезпечують доступність навчального матеріалу для осіб з інвалідністю, таких як програми для читання текстів для студентів з порушеннями зору або технології, що полегшують доступ до віртуальних курсів для студентів з порушеннями здоров'я. На особливу увагу заслуговують дослідження поглядів студентів з інвалідністю щодо метапростору як революційної технології, яка перебуває на стадії становлення, проте має високий потенціал для підвищення рівня доступності до навчання [16].

Таким чином, наукові розвідки з означеної проблеми вказують на значний прогрес у розвитку інклюзивної освіти, психологічної підтримки та соціальної адаптації студентів з інвалідністю. Водночас існує потреба в подальших дослідженнях, які сприятимуть удосконаленню системи соціально-психологічної реабілітації та підтримки осіб з інвалідністю в університетах, забезпечуючи їх успішну адаптацію і навчання. Адже заклади вищої освіти несуть особливу відповідальність за створення умов для осіб з інвалідністю: від забезпечення архітектурної доступності до впровадження соціально-психологічних практик, що сприяють їхній інтеграції.

Мета та завдання дослідження. Метою статті є дослідження соціально-психологічної підтримки студентів з інвалідністю в умовах вищої освіти, зокрема вивчення ефективних методів психологічної реабілітації та соціальної адаптації, які сприяють успішній інтеграції студентів у освітнє середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблеми, пов'язані із соціальною адаптацією та реабілітацією осіб з інвалідністю, традиційно розглядались як питання, що стосуються лише самих осіб з інвалідністю та їхніх родин. Однак з розвитком суспільства, науково-технічного прогресу та посиленням гуманістичних підходів в освіті і соціальній політиці спостерігається значний зсув до більшої суспільної відповідальності за створення сприятливих умов для повноцінної життєдіяльності цієї категорії громадян [15]. Це, зокрема, стосується забез-

печення необхідних психологічних, педагогічних, соціальних та фізичних умов для реалізації освітніх потреб здобувачів вищої освіти з інвалідністю.

Здобувачі вищої освіти з інвалідністю, окрім фізичних обмежень, часто стикаються з низкою соціально-психологічних проблем, серед яких: труднощі в інтеграції в студентське середовище; низький рівень мотивації до навчання; психологічний дискомфорт, пов'язаний з бар'єрами спілкування та самореалізацією; обмеженість соціальних зв'язків; невпевненість у собі [8]. Такі психологічні проблеми, як низька самооцінка, тривога, депресія, відчуття самотності, негативно позначаються на навчальних досягненнях і соціальній адаптації здобувачів вищої освіти з інвалідністю.

Дослідження свідчать про те, що ефективна соціально-психологічна підтримка та реабілітація цієї категорії студентів сприяє підвищенню їхньої академічної успішності, адаптації до умов навчання та подальшого працевлаштування [17].

Отже, дослідження соціально-психологічної підтримки та реабілітації здобувачів вищої освіти з інвалідністю є актуальним та необхідним, оскільки спрямоване на розроблення комплексних заходів, що забезпечують їхню інтеграцію у соціально-освітній простір та сприяють їхньому психоемоційному благополуччю.

Інклюзивна освіта, на нашу думку, має потенціал створити умови, які дають змогу особам з інвалідністю стати повноцінними учасниками сучасного суспільства, здатного швидко адаптуватися до змін. Тому ключовим елементом для формулювання визначення інвалідності в контексті інклюзивної освіти є поняття участі, яке дає змогу зосередитися на максимально широкому залученні студентів до різноманітних процесів навчання та соціалізації.

Таке ставлення до інвалідності передбачає зменшення впливу обмежень на особисту діяльність та психологічне функціонування студентів шляхом створення для них сприятливого освітнього та соціального оточення.

Згідно з дослідженнями, ефективна участь студента з інвалідністю в освітньому процесі є не лише самостійною метою, але й важливим кроком до досягнення більшої мети – соціальної інклюзії та забезпечення психоемоційного благополуччя [4]. Забезпечення активної участі таких осіб на всіх етапах їхнього навчання формує базу для їхньої подальшої адаптації в суспільстві та успішної реалізації в дорослому житті. Водночас це означає створення конкретних досягнень і навичок, які студент зможе використовувати після завершення освітнього процесу.

Таким чином, участь студентів з інвалідністю в освітньому процесі є не тільки важливим етапом навчання, але й основою для подальшої соціалізації та професійної адаптації, що свідчить про значення соціально-психологічної підтримки та реабілітації для успішної інтеграції цієї категорії студентів в академічне середовище зокрема та в суспільство загалом.

Під соціально-психологічною підтримкою ми розуміємо комплекс заходів, спрямованих на подолання психологічних, соціальних, емоційних труднощів, які виникають у здобувачів вищої освіти у процесі навчання, а також на допомогу в адаптації до освітнього процесу.

Психологічна підтримка є необхідною у подоланні актуальних психологічних труднощів, які виникають під час взаємодії здобувача з інвалідністю з іншими суб'єктами навчання та включає розвиток навичок самооцінки та самоконтролю, які дадуть змогу здобувачам вищої освіти з інвалідністю впевнено себе презентувати у групі, у різних ситуаціях під час навчання; подолання страху, невпевненості та тривожності, що можуть виникнути в процесі виступів на заняттях, проявлення себе у студентській групі; розвиток усвідомленості моментів, які приносять радість, зосередженості на позитивних аспектах життя, а також вміння підтримувати себе, незважаючи на труднощі; розвиток внутрішніх ресурсів та стійкості; допомога у розпізнаванні власних кордонів, усвідомлення ставлення до них; зниження впливу негативних емоцій, розвиток навичок саморефлексії щодо власних почуттів і потреб; формування комунікаційних та соціальних навичок.

Для цього можна застосовувати психологічні тренінги та практики, під час яких здобувачі вищої освіти з інвалідністю зможуть навчитися змінювати негативні переконання та настановлення на конструктивні та оптимістичні. Вони розвинути вміння знаходити можливості для зростання, шукати рішення у складних ситуаціях. Адже інвалідність може спричиняти відчуття зневіри та переконання неможливості у досягненні власних цілей [9, с. 260]. Особливе місце у груповій підтримці приділяється менторству, яке зараз набуває актуальності.

Менторські групи – це форма підтримки, за якої ментори (досвідчені здобувачі вищої освіти) надають наставництво іншим менш досвідченим або ж новачкам, діляться знаннями, досвідом, допомагають адаптуватися до університетського життя. Ментори можуть допомагати студентам з інвалідністю в опануванні доступними ресурсами, зокрема навігації по університетському кампусу; освоєнні спеціалізованих технічних інструментів; наданні підтримки у розвитку кар'єрних можливостей з урахуванням потреб, оскільки важливим залишається питання підтримки у професійній орієнтації та адаптації після завершення навчання; наданні моральної підтримки, поділившись власним досвідом та історіями успіху. Менторські групи можуть забезпечити також соціальну підтримку, що допоможе запобігти соціальній ізоляції та створити підтримуюче середовище для реалізації потенціалу кожної особистості та успішної адаптації. Особливо велике значення соціальна підтримка студентів з інвалідністю має для мінімізації негативного впливу соціальних мереж, в яких молодь проводить багато часу, та для сприяння їх ефективному використанню задля розвитку та досягнення особистих цілей [3, с. 36–45]. Водночас необхідним залишається психологічне консультування у забезпеченні психологічної підтримки.

Соціально-психологічна підтримка передбачає вирішення таких завдань: допомогти здобувачам освіти з інвалідністю адаптуватися до освітнього середовища через сприяння взаємодії з однолітками; покращити емоційний стан та підтримати психологічне здоров'я здобувачів вищої освіти з інвалідністю; забезпечити рівні можливості через створення інклюзивного середовища, сприятливого для інтеграції та розвитку здобувачів вищої освіти з інвалідністю.

Загалом соціально-психологічна підтримка здобувачів вищої освіти з інвалідністю є важливим елементом їхнього навчання та розвитку, сприяючи створенню умов для повноцінної участі у всіх аспектах університетського життя та забезпечення рівних можливостей для самореалізації.

У контексті соціально-психологічного супроводу здобувачів вищої освіти з інвалідністю важливим аспектом є процес їх реабілітації. Аналізуючи визначення терміна «реабілітація», можемо зазначити, що загальним для всіх трактувань є акцент на комплексному характері реабілітаційних заходів, а також на активній ролі самої особи з інвалідністю в процесі її залучення до соціального функціонування та інтеграції в активне суспільне життя. Реабілітація здобувачів вищої освіти з інвалідністю включає комплекс заходів, спрямованих на відновлення фізичного здоров'я, психічних, соціальних функцій задля покращення якості життя. Так, однією з форм психологічної реабілітації може бути психотерапевтична робота, пов'язана з травматичними переживаннями, почуттям стигматизації, подоланням певних перешкод, пов'язаних з інвалідністю.

Таким чином, застосування соціально-психологічної підтримки та реабілітації в університетському середовищі сприятиме соціальній та психологічній адаптації здобувачів вищої освіти з інвалідністю, з одного боку, а з іншого – відновленню психічних і фізичних функцій після пережитих травм, захворювань, що є важливим у створенні інклюзивного середовища.

Соціально-психологічна підтримка та реабілітація здобувачів вищої освіти з інвалідністю є актуальною проблемою, що вимагає комплексного підходу з боку навчальних закладів, державних органів і суспільства загалом. Привертає увагу цікаве та змістовне дослідження Н. Гончарук, І. Пихальського [2], де розглянуто основні реабілітаційні технології, які застосовуються в умовах реабілітаційних установ, що є актуальними для процесу соціально-психологічної реабілітації здобувачів вищої освіти з інвалідністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Соціально-психологічна підтримка та реабілітація студентів з інвалідністю є ключовими факторами їх успішної адаптації та інтеграції у вищу освіту. Комплексний підхід, що охоплює освітні, психологічні, медичні та соціальні аспекти, сприяє зменшенню бар'єрів, підвищенню самооцінки та соціальної активності таких студентів. Важливими напрямками є створення інклюзивного освітнього середовища, впровадження психологічного супроводу, менторських програм та адаптивних технологій. Досвід європейських країн підтверджує ефективність міждисциплінарних підходів, що інтегрують освітні, психологічні та соціальні стратегії. Реалізація цих рекомендацій сприятиме формуванню толерантного суспільства та забезпеченню рівних можливостей для всіх здобувачів освіти.

Література:

1. Аріщенко А. Інклюзивний освітній простір ЗВО України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5 (79). С. 381–389.
2. Гончарук Н., Пихальський І. Характеристика інноваційних методів соціально-психологічної та фізичної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2021. С. 106–117. DOI: <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.106-117>.
3. Гуляєва Л., Головка Я., Філь Г., Семигіна Т. Молодь з інвалідністю і соціальні медіа: державна політика, проєктна діяльність, інклюзія: монографія. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму, 2021. 144 с.
4. Іванова І. Соціально-педагогічна робота з дітьми-інвалідами в системі соціальних служб для молоді: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 1998. 17 с.
5. Науково-методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти щодо створення та розбудови доступного та ефективного дизайну інклюзивного освітнього середовища в ЗВО / М. Нестеренко, Н. Цибуляк, Г. Мицик, Г. Лопатіна, А. Попова / за заг. ред. О. Гуренко. Запоріжжя: БДПУ, 2024.
6. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення 28 вересня 2017 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 25.03.2025).
7. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.03.2025).
8. Соціальна інтеграція осіб з інвалідністю в контексті освітньої діяльності ВНЗ: монографія / М. Півторак, Н. Пасічник, О. Цвид-Гром, О. Хомчук та ін.; за заг. ред. Я. Новака. Біла Церква: ТОВ «Білоцерківдрук», 2018. 211 с. URL: <https://bc-uu.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 24.03.25).
9. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2 ч. Ч. 1: Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. Миронової, Л. Платаш. Чернівці: Технодрук, 2021. 352 с.
10. Шевчук Г. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. Вип. 3. Ч. 2. DOI: <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23>.
11. Lambert D.C., Dryer R. Quality of higher education students with learning disability studying online. *International Journal of Disability, development and education*. 2018. Vol. 65. Issue 4. P. 393–407. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1034912X.2017.1410876>.
12. Anderson M., Svensson L. Support programs for students with disabilities in Scandinavian countries: Individual counseling, mentoring, and adaptive educational technologies. *Scandinavian Journal of Disability Studies*. 2022. № 15 (2). P. 45–58.
13. McMillan J.M., Jarvis J.M. Mental Health and students with disabilities: a Review of Literature. *Journal of psychologists and counsellors in schools*. 2023. Vol. 23. Issue 2. DOI: <https://doi.org/10.1017/jgc.2013.14> <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1017/jgc.2013.14>.
14. Lipka O., Forkosh A., Meer Y. Academic support model for post-secondary school students with learning disabilities: student and instructor perceptions. *International Journal of Inclusive education*. 2019. Vol. 23. Issue 2. P. 142–157. DOI: <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1427151>.
15. Gómez P.C. Disability and humans' rights: a theoretical analysis. *The Age of Human Rights Journal*. 2015. № 4 (June). P. 34–59. URL: <file:///C:/Users/%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%AF%D0%9D%20%D0%91%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%90%D0%9D/Downloads/ramonrr,+DISABILITY+AND+HUMAN+RIGHTS.+A+THEORETICAL+ANALYSIS.pdf>.
16. Mogavi R.H., Hoffman J., Deng Ch., Du Y., Haq E.-U., Hui P. Envisioning an Inclusive Metaverse: Student Perspectives on Accessible and Empowering Metaverse-Enabled learning. 2023, Copenhagen, Denmark. ACM, New York, NY, USA, 8 pages. DOI: <https://doi.org/10.1145/3573051.3596185>. <https://arxiv.org/pdf/2305.18318>.
17. Smith J., Brown A. Results of international studies on the social isolation, academic inequality, and psychological distress experienced by students with disabilities. *Journal of Higher Education and Disability Studies*. 2021. № 15 (4). P. 34–50.
18. World Health Organization (WHO). Social-psychological support for students with disabilities: Integrating educational, psychological, and medico-social rehabilitation strategies. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/xxxx> .2022 (дата звернення: 24.03.25).

References:

1. Arishchenko, A. (2018). Inkluzivnyi osvithniy prostir ZVO Ukrainy: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Inclusive educational space of Ukrainian HEIs: Current state and development prospects]. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, (5) 79, 381–389 [in Ukrainian].
2. Honcharuk, N., & Pykhalskyi, I. (2021). Kharakterystyka innovatsiinykh metodiv sotsialno-psykholohichnoi ta fizychnoi reabilitatsii ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Characteristics of innovative

methods of socio-psychological and physical rehabilitation of children with special educational needs]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity – Current Issues of Correctional Education*, 17, 106–117. <https://doi.org/10.32626/2413-2578.2021-17.106-117> [in Ukrainian].

3. Huliaieva, L., Holovko, Ya., Fil, H., & Semihina, T. (2021). *Molod z invalidnistiu i sotsialni media: derzhavna polityka, proiektna diialnist, inkluziia* [Youth with disabilities and social media: State policy, project activities, inclusion]. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu [in Ukrainian].

4. Ivanova, I. (1998). *Sotsialno-pedahohichna robota z ditmy-invalidamy v systemi sotsialnykh sluzhbdlia molodi* [Social and pedagogical work with disabled children in the system of social services for youth]. (Author's abstract of PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

5. Nesterenko, M., Tsybuliak, N., Mytsyk, H., Lopatina, H., & Popova, A. (2024). *Naukovometodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity shchodo stvorennia ta rozbudovy dostupnoho ta efektyvnoho dyzainu inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha v ZVO* [Scientific and methodological recommendations for higher education students on creating and developing an accessible and effective inclusive educational environment in HEIs]. O. Hurenko (Ed.). Zaporizhzhia: BDPU. [in Ukrainian].

6. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). *Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII* [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 No. 1556-VII]. Updated on 28.09.2017. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (accessed March 25, 2025) [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII* [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 No. 2145-VIII]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (accessed March 21, 2025) [in Ukrainian].

8. Pivtorak, M., Pasichnyk, N., Tsvyd-Hrom, O., & Khomchuk, O. (2018). *Sotsialna intehratsiia osib z invalidnistiu v konteksti osvitnoi diialnosti VNZ* [Social integration of persons with disabilities in the context of educational activities of HEIs]. Ya. Novak (Ed.). Bila Tserkva: TOV “Bilocerkivdruk”. <https://bc-uu.com.ua/wp-content/uploads/2018/11/%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F-%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%B0-%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0.pdf> (accessed March 24, 2025) [in Ukrainian].

9. Mironova, S., & Platash, L. (Eds.). (2021). *Sotsialna ta osvitnia inkluziia: istoriia, suchasnist, perspektyvy rozvytku* [Social and educational inclusion: History, present, and development prospects]. Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian].

10. Shevchuk, H. (2021). *Inkluzyvna osvita u vyshchii shkoli: vyklyky ta perspektyvy* [Inclusive education in higher education: Challenges and prospects]. *Akademichni studii. Seriiia “Pedahohika” – Academic Studies. Series “Pedagogy”*, 3 (2). <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.23> [in Ukrainian].

11. Lambert, D., & Dryer, R. (2018). Quality of higher education students with learning disability studying online. *International Journal of Disability, Development and Education*, 65 (4), 393–407. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1034912X.2017.1410876> [in English].

12. Johnson, R., Anderson, M., & Svensson, L. (2022). Support programs for students with disabilities in Scandinavian countries: Individual counseling, mentoring, and adaptive educational technologies. *Scandinavian Journal of Disability Studies*, 15 (2), 45–58 [in English].

13. McMillan, J.M., & Jarvis, J.M. (2023). Mental health and students with disabilities: A review of literature. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 23 (2). <https://doi.org/10.1017/jgc.2013.14> [in English].

14. Lipka, O., Forkosh, A., & Meer, Y. (2019). Academic support model for post-secondary school students with learning disabilities: Student and instructor perceptions. *International Journal of Inclusive Education*, 23 (2), 142–157. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1427151> [in English].

15. Cuenca Gómez, P. (2015). Disability and human rights: A theoretical analysis. *The Age of Human Rights Journal*, 4, 34–59 [in English].

16. Mogavi, R.H., Hoffman, J., Deng, C., Du, Y., Haq, E.-U., & Hui, P. (2023). Envisioning an inclusive metaverse: Student perspectives on accessible and empowering metaverse-enabled learning. ACM, New York, NY, USA, 8 pages. <https://doi.org/10.1145/3573051.3596185>. <https://arxiv.org/pdf/2305.18318> [in English].

17. Smith, J., & Brown, A. (2021). Results of international studies on the social isolation, academic inequality, and psychological distress experienced by students with disabilities. *Journal of Higher Education and Disability Studies*, 15 (4), 34–50 [in English].

18. World Health Organization (WHO). (2022). Social-psychological support for students with disabilities: Integrating educational, psychological, and medico-social rehabilitation strategies. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/xxxx> (Accessed 24.03.25) [in English].